

УДК 343.98:344.13(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.287

Шершенькова В. А.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
оперативно-розшукової та поліцейської діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-3123-8578

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. СТ. 402, 403 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (НЕПОКОРА І НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ)

У статті розглядаються важливі питання, пов'язані із розслідуванням військових кримінальних правопорушень, таких як непокора і невиконання наказу. Особливу увагу приділено аналізу мотивів вчинення непокори і невиконання наказу, збору доказів, тактичним прийомам проведення допитів, оглядів місця події, проведення експертиз.

Зазначено про важливість встановлення таких питань: у яких умовах військовослужбовець виховувався до початку військової служби, яке ставлення у нього до військової служби, чи були випадки порушення військової дисципліни.

Ключові слова: непокора, невиконання наказу, військові злочини, розслідування, кримінальний процес, криміналістика.

Постановка проблеми. На сьогодні перед Україною стоять завдання, які охоплюють національну безпеку та оборону, економічне відновлення та розвиток, міжнародні відносини. Найважливішими завданнями є захист незалежності та суверенітету держави, зміцнення Збройних Сил України та інших військових формувань і обороноздатності країни. Також дотримання військовослужбовцями чинного законодавства України, виконання наказів і розпоряджень командирів, виконання своїх обов'язків.

Разом з тим військовослужбовці останнім часом усе частіше вчиняють військові кримінальні правопорушення, такі як непокора та невиконання наказу, що може негативно впливати на систему оборони України. Запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень має ключове значення, і не менш важливим є покращення механізмів розслідування військових кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розслідування військових кримінальних правопорушень, серед яких – непокора і невиконання наказу, висвітлено у низці наукових праць вітчизняних фахівців, таких як О. В. Батюк [13], Ш. Б. Давлатов [2], М. І. Карпенко [14], А. І. Кутій [11].

Метою статті є визначення початкових і подальших дій розслідування непокори і невиконання наказу. У зв'язку з цим необхідно виконати такі завдання: розглянути слідчі (розшукові) дії; причини вчинення цих військових кримінальних правопорушень; покарання, які призначаються за непокору і невиконання наказу та запобігання їм.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України [1] зазначається, що захист України, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком кожного громадянина України. Тому військовослужбовець зобов'язаний дотримуватися законів, статутів Збройних Сил України і Військової присяги. Разом з тим нині військовослужбовці вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 402, 403 ККУ.

Перш ніж перейти до методики розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 402, 403 ККУ, оскільки вони мають багато спільного, варто розглянути склади цих злочинів, чим вони подібні між собою і відрізняються. Основні критерії для їх розмежування: непокора – вчиняється умисно, злочин вважається закінченим з моменту відмови виконання наказу, максимальне покарання – у вигляді позбавлення волі до десяти років [2]; невиконання наказу – вчиняється з необережності, вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків, максимальне покарання – у вигляді позбавлення волі до восьми років [3].

У судовій практиці за військове кримінальне правопорушення за ч. 4 ст. 402 ККУ найчастіше призначають покарання у виді позбавлення волі на певний строк [4] або заміняють на службове обмеження та певний строк з відрахуванням у дохід держави відсотків із грошового забезпечення [5], а за ст. 403 ККУ – покарання у виді позбавлення волі на певний строк [6].

Стосовно розслідування цих військових правопорушень, то згідно зі ст. 214 КПК України [7] суб'єкт розслідування має

певну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, про особу, яка скоїла його. Якнайшвидше слідчий має спланувати та провести низку слідчих (розшукових) дій.

Згідно з п. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» «підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконують письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів» [8]. Під час розслідування військових кримінальних правопорушень, вчинених за ст. ст. 402, 403 ККУ, підлягають встановленню такі обставини: хто з військовослужбовців надав наказ відповідній особі; чи правомірним є віддання наказу конкретній особі, чи є він підлеглим, чи зобов'язаний виконувати його [9].

Необхідно встановити, у якій саме формі (усно, письмово) було віддано наказ, зміст наказу, чи відповідав він нормативним актам; місце, час і за яких обставин відбулося віддання наказу [10]. Наступним кроком має бути встановлення форми невиконання наказу: наприклад, відмова виконувати наказ; вчинення дій, які були заборонені наказом; невчасно або нечітко виконаний наказ. Місце, час і обставини, за яких відбулося невиконання наказу.

Встановити, навмисно чи з необережності відбулося невиконання наказу. Якщо відповідні дії вчинено умисно, то варто встановити мету і мотиви невиконання наказу, а якщо здійснено групою осіб, то необхідно встановити наявність спільного умислу. І чи існує відповідна змова спільно з іншими військовослужбовцями, що наказ не виконуватиметься, тобто це було сплановано заздалегідь, у такому разі яка роль кожного у вчиненому злочині. Якщо наказ не виконано з необережності, то чи була можливість виконати його за певних обставин (причини, умови). Варто визначити шкоду, завдану військовим кримінальним правопорушенням [11], і встановити обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання [12].

Слідчий розпочинає розслідування з невідкладних слідчих (розшукових) дій. Черговість виконання слідчих дій залежить від певних обставин кримінальної справи [13]. Необхідно

допитати начальника, який видав наказ, потім варто допитати підлеглого військовослужбовця (його свідчення детально перевіряють), який не виконав наказ, і обов'язково свідків у кримінальній справі.

Під час допиту командира (начальника), який віддав наказ, уточнюють, які взаємини в них з підлеглим військовослужбовцем. Окрім цього, варто з'ясувати інформацію щодо змісту наказу, у якій формі (усно, письмово) його було віддано, місце та час. Також дізнатися про форму відмови від виконання наказу підлеглими, хто став свідком відмови виконувати наказ, чи вплинули такі дії на військову дисципліну та чи мало це негативні наслідки.

Під час допиту військовослужбовця, який не виконав наказу, йому пропонують розповісти всю інформацію про обставини невиконання наказу: місце й час, форму і зміст отриманого наказу, причини невиконання наказу, чи намагався виконати наказ, що завадило виконати наказ, чим він займався в момент, коли мав виконати наказ, яка мета і мотив під час вчинення злочину [14]. Якщо допитуваний не міг виконати наказ через поганий стан здоров'я, то необхідно допитати щодо обставин погіршення його самопочуття і отримання медичної допомоги.

У випадках невиконання наказу групою осіб слідчий під час допиту має встановити, чи був у них спільний умисел і чи була в них змова заздалегідь [15]. З'ясовують мотиви злочину, чи усвідомлював винний спільність умислу щодо здійснення непокори, уточнюють місце і час отримання наказу та відмови від його виконання, а також розміщення всіх учасників злочину.

Однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій уразі вчинення таких військових кримінальних правопорушень є огляд місця події чи огляд інших об'єктів. Через невиконання наказу можуть настати негативні наслідки у вигляді слідів, тому проводять слідчий огляд об'єктів (місцевості, приміщення, речей та документів) [14]. Слідчий огляд може бути проведено, якщо військовослужбовець не виконав наказ через несправність засобів зв'язку чи дефекти механізмів, за допомогою яких мали б вчинитися певні дії відповідно до наказу. У такому випадку

можуть бути залучені фахівці для надання професійних висновків щодо несправності зв'язку чи механізмів.

Потім слідчий планує свою подальшу роботу, зважаючи на проаналізовані матеріали слідства, які були зібрані в результаті проведення першочергових слідчих (розшукових) дій; він розробляє версії вчинення злочину.

Під час розслідування злочинів, передбачених ст. 402, 403 КК, певну складність становить з'ясування форми вини, особливо коли такі дії військовослужбовця, який не виконав наказу, не були проявлені у формі відкритої відмови. Тому досліджують такі версії: 1) підлеглий навмисно не виконав наказу начальника; 2) підлеглий через необережність (у результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості) допустив невиконання наказу.

З урахуванням виконаних першочергових слідчих (розшукових) дій відповідно до висунутих версій складається послідовний план розслідування справи, у якому намічають наступні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [15].

Подальше розслідування кримінальної справи починається з допиту свідків і проведення експертиз. Основними свідками невиконання наказу можуть бути командир (начальник) та військовослужбовці, що були присутні під час віддавання і невиконання наказу, а також інші особи, яким відомі факти, що мають стосунок до кримінальної справи.

У свідків необхідно уточнити такі питання: у яких стосунках перебували командир (начальник) і підлеглий; за яких умов відбувалося віддавання наказу; причини відмови підлеглого виконати наказ; яких було вжито заходів, щоб наказ було виконано; які настали негативні наслідки від невиконання наказу; чи були здійснені заходи щодо ліквідації наслідків від невиконання наказу. Важливим є проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, якщо були виявлені розходження у їхніх свідченнях [14].

Одним з ефективних методів встановлення істини у кримінальних справах такої категорії, особливо коли була групова непокора, є слідчий експеримент. Відповідно до ст. 240 КПК України він проводиться за участю спеціаліста, який усі

свої дії відображає у протоколі. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що він не завдає шкоди особам, які беруть участь у ньому [7].

Під час розслідування невиконання наказу проводять такі експертизи: судово-медичну, судово-психіатричну, судово-технічну, судову почеркознавчу, військово-тактичну.

У військовослужбовця під час обстеження було виявлено будь-яке захворювання (фізична травма), у зв'язку з цим призначають судово-медичну експертизу, за допомогою якої визначають, чи міг військовослужбовець за наявності відповідного захворювання (фізичної травми) виконати наказ, а також чи підлягав військовослужбовець звільненню від службових обов'язків. Якщо у зв'язку з невиконанням наказу було заподіяно шкоду людям, то призначають судово-медичну експертизу для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, їх характеру чи причин смерті осіб [15].

Коли виникає сумнів щодо осудності військовослужбовця, який не виконав наказу, чи придатності за психічним станом до несення військової служби, обов'язково призначають судово-психіатричну експертизу.

У випадках пошкодження техніки, озброєння з метою визначення характеру і розміру завданої шкоди проводять судово-технічну експертизу [15]. Якщо не виконано наказ про проведення якихось заходів через техніку (озброєння), то в результаті чого виявилось невиконаним завдання підрозділом військової частини. Тому експерт має надати висновок про технічний стан цього засобу, наявність у ньому несправностей, які стали причиною невиконання наказу. Також необхідно уточнити, чи зобов'язана була особа, що отримала наказ, усунути ці несправності й чи мала можливість це зробити.

Може бути призначена судова почеркознавча експертиза для встановлення автора підпису, це в тому випадку, якщо особа, яка отримала наказ у письмовому вигляді, заявила, що цей підпис не її.

Встановлюючи причини невиконання наказу, слідчий має вивчити особу військовослужбовця, який не виконав наказу, і обставини, що сприяли здійсненню злочину [14]. Недостатньо

додати до справи тільки його службову характеристику, службову обліково-послужну картку.

Слід зазначити, що необхідно вивчити поведінку військовослужбовця, який не виконав наказ, оскільки це допоможе усунути причини й умови, що сприяли вчиненню військового кримінального правопорушення.

У яких умовах військовослужбовець виховувався до вступу на військову службу, чи проводили виховну роботу з ним; яке було ставлення до військової служби, чи були випадки порушення військової дисципліни.

Під час розслідування невиконання бойового наказу [3], крім тих слідчих дій, про які вже зазначалось, необхідним може бути проведення військово-тактичної експертизи. За допомогою якої досліджується можливість виконання підлеглим дій, передбачених у бойовому наказі, виходячи з тактичної обстановки чи відповідно до бойового наказу діяв підлеглий в обстановці, що склалася; як він повинен був діяти з урахуванням її зміни; чи достатньо було в його розпорядженні сил і засобів для виконання бойового наказу [14].

Для того, щоб експерти могли зробити об'єктивні висновки про бойову обстановку, яка склалася, провести розрахунки (бойової техніки, озброєння, людей), їм надають необхідні бойові документи, карти тощо [14].

Варто також зазначити щодо запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 402, 403 КК України. Військова дисципліна тримається не лише на страху відповідальності, а й на довірі, авторитеті командира (начальника) й розумінні мети військової служби. Профілактика стане ефективнішою, якщо буде взаємоповага між командирами (начальниками) і підлеглими, проводитиметься психологічна робота з військовослужбовцями, здійснюватиметься соціальна підтримка військовослужбовців і членів їхніх сімей, буде здійснюватися регулярно роз'яснення норм закону та наслідки порушень їх військовослужбовцями, невідворотність і пропорційність покарання.

Висновки. Вчинення таких військових кримінальних правопорушень як непокора і невиконання наказу

військовослужбовцями негативно впливає на військову дисципліну і боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань, передбачених законодавством України. Справедливе призначення покарання за військові кримінальні правопорушення та запобігання їм має важливе значення для зміцнення військової дисципліни, а також для запобігання здійсненню інших кримінальних правопорушень. Окрім цього, необхідно надавати військовослужбовцям професійну психологічну допомогу, особливо тим, які перебувають на виконанні бойових завдань. Це допоможе знизити вчинення військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 402, 403 КК України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
2. Давлатов Ш. Б., Солодкий Д. О. Розмежування непокори (ст. 402 КК України) від невиконання наказу (ст. 403 КК України). *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 266–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40> (дата звернення: 17.02.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
4. Вирок суду у справі № 191/1647/25 від 20.01.2026. Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області. URL: <https://surl.li/rezfrg> (дата звернення: 17.02.2026).
5. Вирок суду у справі № 199/7295/25 від 12.01.2026. Амур-Нижньодніпровський районний суд міста Дніпра. URL: <https://surl.li/mctjgi> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Вирок суду у справі № 454/74478/25 від 27.11.2025. Сокольський районний суд Львівської області. URL: <https://surl.cc/fjewr> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

9. Навроцький Д. М. Поняття суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402, 403 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 90. Т. 4. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.13> (дата звернення: 17.02.2026).

10. Навроцький Д. М. Кримінальна відповідальність за непокору та невиконання наказу: історико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 540–549. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.91> (дата звернення: 17.02.2026).

11. Кунтій А. І. Криміналістична характеристика непокори та невиконання наказу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 89. Ч. 3. С. 392–398. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.56> (дата звернення: 17.02.2026).

12. Лавроненко А. В. Щодо особливостей урахування обставин, що пом'якшують покарання при його призначенні за вчинення діяння, передбаченого ст. 402 КК України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 4. С. 17–19, DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-4-4> (дата звернення: 17.02.2026).

13. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87. URL: https://apie.org.ua/wpcontent/uploads/2025/11/apie_2025_r04_a04.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

14. Карпенко М. І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання : посібник / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Дакор, 2013. 472 с.

15. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Юридика, 2022. 236 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27d635b0-3ef7-4509-8680-12739ea5a8e9/content> (дата звернення: 17.02.2026).

Shershenkova V.,
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Operational and Investigative and Police Activities,
National University "Odesa Law Academy",
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3123-8578

INVESTIGATION OF THE CRIMES PROVIDED FOR IN ART. ART. 402, 403 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE (DISOBEDIENCE AND FAILURE TO COMPLY WITH AN ORDER)

The article examines important issues related to the investigation of military criminal offenses, such as disobedience and failure to obey orders, which are quite common in the military sphere. The main legal, organizational and forensic aspects of the investigation of these military criminal offenses are identified.

The elements of crimes provided for in Art. Art. 402, 403 of the Criminal Code of Ukraine are considered, they have much in common and where they differ. The main criteria for their differentiation regarding the form of guilt, the moment of the end of the crime, the type and maximum punishment are determined. Special attention is paid to the analysis of the motives for committing disobedience and failure to comply with the order, collecting evidence, tactical methods of conducting interrogations, inspecting the scene of events, conducting examinations. During the investigation of failure to comply with the order, the following examinations are conducted: forensic medical, forensic psychiatric, forensic technical, forensic handwriting, military tactical.

The reasons that motivate the commission of such military criminal offenses as disobedience and failure to comply with an order are outlined. The primary investigative (search) actions include questioning the commander, suspect and witnesses, inspecting the scene of the incident or objects. In the course of further investigation, witness interrogations continue, and necessary examinations are prescribed. The importance of establishing the following issues is noted: in what conditions the serviceman was brought up before the start of military service, what is his attitude towards military service, and whether there were any cases of violation of military discipline. The peculiarities of the investigation of non-compliance with a combat order are established, what investigative (search) actions and examinations are carried out.

Practical recommendations are given regarding the effectiveness of the investigation, what punishments are most often imposed by the court, and measures are proposed to prevent the commission of such military criminal offenses.

Key words: *disobedience, failure to comply with an order, military crimes, investigation, кримінальний процес, criminalistics.*

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine : Law of Ukraine* dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR, updated 1 January 2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 17 February 2026).
2. Davlatov, Sh. B., & Solodkyi, D. O. (2023), "Limitation of disobedience from failure to comply with an order", *Kyiv Law Journal*, No. 1, pp. 266–269, DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40> (accessed 17 February 2026).
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine* dated 5 April 2001 No 2341-III, updated 26 December 2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 17 February 2026).
4. Synelnykove City District Court of Dnipropetrovsk Region (2026), Judgment in case No. 191/1647/25 dated 20 January 2026, available at: <https://surl.li/rezfpq> (accessed 17 February 2026).
5. Amur-Nyzhnodniprovskyi District Court of Dnipro City (2026), Judgment in case No. 199/7295/25 dated 12 January 2026, available at: <https://surl.li/mctjgi>, (accessed 17 February 2026).
6. Sokil District Court of Lviv Region (2025), Judgment in case No. 454/74478/25 dated 27 November 2025, available at: <https://surli.cc/fjjewr> (accessed 17 February 2026).
7. Ukraine (2012), *Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine* dated 13 April 2012 No. 4651-VI, updated 26 December 2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page#Text> (accessed 17 February 2026).
8. Ukraine (1992), *On Operational and Investigative Activities : Law of Ukraine* dated 18 February 1992 No. 2135-XII, updated 9 August 2024, available at: <https://surl.li/ayneyt> (accessed 17 February 2026).
9. Navrotskyi, D. M. (2025), "The concept of the subject of criminal offenses under articles 402, 403 of the Criminal Code of Ukraine", *Uzhhorod National University Herald. Series Law*, No. 90, Vol. 4, pp. 97–105, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.13> (accessed 17 February 2026).
10. Navrotskyi, D. M. (2024), "Criminal liability for disobedience and failure to execute an order: Historical and legal aspects", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, No. 4, pp. 540–549, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.91> (accessed 17 February 2026).
11. Kuntii, A. I. (2025), "Forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order", *Uzhhorod National University Herald*.

Series Law, No. 89, Vol. 3, pp. 392–398, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.56> (accessed 17 February 2026).

12. Lavronenko, A. V. (2025), "Regarding the peculiarities of considering mitigating circumstances during sentencing for an act provided for in Article 402 of the Criminal Code of Ukraine", *Actual Problems of Innovative Economy and Law*, No. 4, pp. 17–19, DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-4-4> (accessed 17 February 2026).

13. Batiuk, O. V., & Dmytriv, S. O. (2021), "On the issue of organization of military crimes investigation", *Social & Legal Studios*, Iss. 3 (13), pp. 77–87, available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf> (accessed 17 February 2026).

14. Karpenko, M. I. (2013), *Military crimes: Characteristics, investigation methods, and prevention*, by V. K. Matviichuk (Ed.), Dakor Publishing House, Kyiv.

15. Tishchenko, V. V., & Podobnyi, O. O. (2022), *Forensics : educational and methodological guide*, Yurydyka Publishing House, Odesa, available at: <https://surl.li/jaibac> (accessed 17 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.